

סיאמאק זאביהי-מוגהדאם מחזיק בתואר B.A בהנדסת חשמל ובתואר M.A בהיסטוריה מאוניברסיטת קופנהגן. הוא כתב את התזה שלו על התנגשויות של 1848-1853 בין המדינה לבאבים שחלקים ממנה ראו אור בכתב העת *Iranian Studies*. הוא פרסם גם מאמרים וביקורות ספרים בכתבי עת פרסיים בהאיים שונים והנו המחבר של **וקאיעי קלעהי-שייח' טברטי** [אירוועי מבצר שייח' טברטי] (דארמשתאדט: עצרי-ג'דיד, 2002). משנת 2002 הוא מתפקד כחוקר במחלקת המחקר של המרכז הבהאי העולמי בחיפה. בימים אלו הוא עובד על ספר אודות התנגשויות המדינה-באבים באמצע המאה ה-19 באיראן.

### התנגשויות המדינה-באבית של 1848-1853 באיראן

התנועה הבבית נוסדה סביב הטענות הדתיות של סוחר צעיר משיראז בשם סעיד עלי מוחמד שבמאי 1844 החל לכנות עצמו הבאב ("השער"). עבור בני תקופתו המונח ציין מתווך בין קהילת המאמינים לדמות המשיחית של האסכטולוגיה המוסלמית, המהאדי. מעט לאחר מכן החל הבאב להעלות את הטענה המפורשת אודות היותו המהאדי עצמו ואפילו על כך שהורדה אליו בשורה חדשה המתעלה על האסלאם. עד 1848 התנועה משכה אליה עשרות אלפי תומכים. באותה שנה החלו התנגשויות אלימות בין הבאבים לבין המדינה הקג'ארית בשייח תבארטי במזנדאראן. עד סופה של שנת 1853 התחוללו שלוש התנגשויות נוספות בין הבאבים למדינה, פעם אחת בזנגאן (1850) ופעמיים בנייריז (1850, 1853). התנגשויות אלה זעזעו את המדינה והובילו למותם של כ-2500 באבים וכמות גדולה הרבה יותר של חיילים קג'ארים. התנגשויות אלה עיצבו בדרכים רבות וחשובות את התפיסה של הרשויות ושל הציבור בנוגע לתנועה הבאבית ומאוחר יותר הקהילה הבהאית.

ההתנגשויות של הבאבים עם המדינה מתוארות לא אחת כשורה של ניסיונות לא מוצלחים לחתור מתחת לשושלת השלטת. זוהי הגישה המשתקפת מדוחות קונסולאריים זרים, כמו גם מכרוניקות רשמיות מהתקופה. מלומדים רבים קיבלו מאז גרסה זו, למרות שמעטים ניסו לעשות שימוש במאגר הגדול של מקורות העוסקים בהתנגשויות אלה. על בסיס שחזור של התנגשויות אלה המושתת על המקורות הזמינים, כמו גם ניתוח של המטרות הבאביות, ניתן לטעון שאף אחת מההתנגשויות לא הייתה התוצאה של ניסיון הפיכה באבי.

במקרה של האפיזודה בשייח תבארטי, היה זה רק כאשר הקבוצה הבאבית מצאה עצמה לכודה במזנדאראן שהיא החליטה להילחם מלחמת קודש דפנסיבית כעדות לצדק של מטרתה. על רקע עוינות ציבורית הולכת וגוברת כלפי הבאבים ומקרים של רדיפת באבים, מספר אירועי מפתח התרחשו בו זמנית והובילו להתנגשות במזנדאראן. קבוצת הבאבים היו בעיצומה של תהלוכה שעברה דרך מזנדאראן בכוונה לשחרר את הבאב מהכלא כאשר המדינה התדרדרה במהירות למצב כאוטי בעקבות מותו של מוחמד שא (ספטמבר 1848). בנסיבות אלה נתפסו הבאבים כמוורדים, זאת למרות שלא היו מצוידים לקרב. העובדה שבאבים אחרים בחלקים אחרים של איראן לא ניסו לייצר מרידות, למרות שהייתה להם ההזדמנות, מעידה על כך שלא הייתה כל תוכנית באבית למרוד במדינה. לא לקח זמן רב ואמיר כביר והשא החדש בן ה-17, נאצר אל-דין, העבירו פקודות להשמדתם של הבאבים במזנדאראן. הבאבים היו נחושים להגן על עצמם במה שתפסו כמלחמת קודש.

בנייריז היחסים בין המושל המכהן לאוכלוסייה המקומית היו מתוחים גם כך כאשר מנהיג באבי שזכה לתמיכה מקומית רחבה נכנס לעיר על מנת לקדם את המטרה הבאבית, זאת בניגוד לאיסור ממשלתי על כך. הממשל פעל לגיוס כוח על מנת לצאת נגד הבאבים בנייריז שגמרו אומר להילחם לצדו של מנהיגם. הם ראו כבוד רב יותר ביציאה למאבק שנכפה עליהם בשל אמונותיהם הדתיות, מאשר להיכנע לתכתיבים של המושל ולבגוד במנהיגם. אין כל אינדיקציה לכך שהבאבים של נייריז ביקשו להשתלט על העיר.

בזנגאן החלו להיבנות המתחים בין הבאבים לרשויות הדתיות והחילונית המקומיות כאשר הבאבים שחררו עמית צעיר לאמונה שנעצר על פשע אותו לא ביצע. עוד לפני התקרית, היה המושל תחת הוראות לעצור את המנהיג הבאבי המקומי וכעת, עם תמיכתם של העולמא המקומיים, החליט לעשות כן. לא עבר זמן רב והעיר התפצלה לשני מחנות והמושל, עם סיוע צבאי מהממשל המרכזי, נכנס לקרב עם הבאבים. כמו בנייריז, גם כאן החליטו הבאבים לעמוד לצידו של מנהיגם ולהילחם, זאת למרות שהתוצאות היו ידועות מראש. בעבורם, לקרב הייתה משמעות דתית שכן ראו את תלאותיהם כחלק מאותן פורענויות שעל פי המסורות השיעיות ילוו את הופעתו של המהאדי. באשר לעולמא, הייתה זו הזדמנות לנקות כת כופרת מהעיר ולבסס את סמכותם הבלתי מעורערת.

ההתנגשות השנייה בנייריז התפתחה בעקבות ההחלטה של הבאבים לנקום את מותו של מנהיגם ולהתנקש במושל המכהן. שנה לפני כן קבוצה של באבים עשתה ניסיון כושל להתנקש בחייו של השא (אוגוסט 1852). על רקע זה היה זה אך צפוי שהפעולה של הבאבים מנייריז תוביל לקונפליקט כולל עם המדינה. הניסיון של ההתנגשות הראשונה בנייריז ותוצאותיה הפכה את הבאבים לרדיקלים וקשובים לקריאה לנקמה. עם זאת, הפעולה של הבאבים לא היוותה מרידה שמטרתה לתפוס את השלטון.

התפיסה של הבאבים בקרב מלומדים כקבוצת חתרנים עוצבה, במידה רבה, בשל הניסיון הכושל להתנקש בשא ב-1852. מעשה שבוצע על ידי קבוצה קטנה של באבים קיצונים שביקשו נקמה. בנתחם אירוע זה, פירשו המלומדים ברטרנספקטיבה את ההתנגשויות הקודמות בין הבאבים למדינה הקג'ארית כתולדה של הפעילויות החתרניות של הבאבים. עם זאת, הדיכוי הפעיל של הבאבים על ידי המדינה התחיל קודם להתנגשויות, עם עלייתו של אמיר כביר, הרפורמיסט הסקולארי החשוב ביותר של איראן במאה ה-19. יתכן ויש פרדוקסאליות מסוימת בכך שהאדם ששאף ליצירת מדינה חזקה בה השפעתם של אנשי הדת תוגבל והזכויות של המיעוטים הדתיים תשמרנה, יהיה זה שינחית את המכה הניצחת ביותר על הבאבים. על מנת להבין את פעולותיו יש להביט על הנסיבות תחתן פעל ועל הדרך בה ראה את הבאבים.

אמיר כביר ראה בתנועה הבאבית תנועה דתית במהותה, אך ראה בה גם איום על הסדר הציבורי. כאשר מוחמד שא נכנע לבסוף למחלתו, המדינה כבר הייתה במצב של תוהו. ניהול כושל בשנות כהונתו של ראש הממשלה הקודם הוביל לחוסר שביעות רצון רב בקרב הציבור. אוצר המדינה היה כמעט ריק והוביל את הממשלה לסף פשיטת רגל. לאחר מותו של השא פרצו מרידות בחלקים רבים של המדינה ומרידה גדולה בחורסאן, שהחלה כבר מספר שנים קודם לכן, תפסה תאוצה. על מנת לייצב את מעמדה של הממשלה החדשה ולהתקדם עם תוכנית הרפורמות, היה על אמיר כביר להשיב את הסדר על כנו. הבאבים, שלא כמו המרכיבים הלא מוסלמים האחרים באוכלוסייה שנהנו ממעמד חוקי ברור בהתאם לחוק האסלאמי, נתפסו כנאמנים של כת "מטונפת" שהיוותה סכנה עבור הדת הממוסדת והמדינה גם יחד. לתפיסתו של אמיר כביר, הבאבים היו, כפורשים דתיים, אחראים ליצירת

המתחים והקונפליקטים שערערו את עמדתה של הממשלה המרכזית. בעיקר הוא ראה את התפשטותה של התנועה הבאבית בקרב השירות הציבורי כסכנה עצומה.

ההתנגשות השנייה בנייריז הייתה האירוע האחרון בו היו מעורבים הבאבים בהתנגשות אלימה עם רשויות המדינה. מרבית הבאבים לא היו מעורבים לעולם בהתנגשויות עם המדינה והניסיון המר מהתנגשויות אלה זיכא כל גישה תוקפנית מצדם. באבים רבים זנחו את התנועה בתחילת שנות ה-50 של המאה ה-19. עם זאת, היו גם רבים ששימרו את הקשר שלהם עם הדת הבאבית ומאוחר יותר, תחת הנהגתו של הבהא'אוללה שהטיף להימנעות מאלימות, התארגנו מחדש בקהילה שהחזון המתפתח שלה הרחיק אותה עוד יותר משורשיה השיעים.

לא ניתן לפרש את המאבקים הבאבים כתגובה פשוטה לגורמים שנמצאו מחוץ לשליטתם. הם היו תומכים פעילים בדוקטרינות ורעיונות שהציבו אתגר בפני הממסד. אחרי הכול, אם הטענות הדתיות הבאביות היו זוכות להכרה המשמעות הייתה הסוף לסמכות ולעוצמה של הממסד הדתי. הפעילויות של הבאבים שקידמו באופן ציבורי את עקרונותיהם במסגדים ובמקומות אחרים, גירתה התקפות מצד הממסד הדתי והציבור. כפי שהדברים התפתחו, התנגשויות אלה הובילו להתערבותה של המדינה.